

10.10.2018

EOAK/7007/2017

Ratkaisija: Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Minna Verronen

**VAALIJALAN KUNTAYHTYMÄ, AIKUISTEN PSYKIATRINEN
KRIISI- JA KUNTOUTUSYKSIKÖ SATAMA**

Tarkastuspöytäkirja

Aika: 22.11.2017 klo 16.30–18.15

Paikka: Vaalijalan kuntayhtymän Nenonpellon osaamis- ja tukikeskuksen aikuisten kuntoutusyksikkö Satama (laitoshoito)

Läsnä: Oikeusasiamiehen kansliasta:
Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Minna Verronen
Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha-Pekka Konttinen
Neuvontalakimies Pia Wirta
Asiantuntijalääkäri Jarmo Körkkö
Asiantuntija Antti Teittinen

Vaalijalan kuntayhtymästä:
Kuntoutusyksikön johtaja - - -
Kuntoutuskoordinaattori - - -

1 YLEISTÄ TARKASTUKSEN TOIMITTAMISESTA

Eduskunnan oikeusasiamies on nimetty YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan (OPCAT) tarkoittamaksi kansalliseksi valvontaelimeksi. Tässä tehtävässä oikeusasiamies tekee tarkastuksia paikkoihin, joissa pidetään vapautensa menettäneitä henkilöitä, kuten esimerkiksi erilaisiin laitoksiin, hoitopaikkoihin tai asumisyksiköihin. Tarkastukset voivat olla ennalta ilmoitettavia tai ennalta ilmoittamattomia ja niitä voidaan tehdä viikonpäivästä ja vuorokauden ajasta riippumatta. Oikeusasiamies voi käyttää apunaan asiantuntijoita hoitaessaan kansallisen valvontaelimen tehtävää.

Tarkastuksen toimittamiseksi oikeusasiamiehellä ja hänen määräämällään eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian virkamiehellä on oikeus päästä toimipaikan kaikkiin tiloihin ja tietojärjestelmiin sekä oikeus keskustella luottamuksellisesti vapautensa menettäneiden henkilöiden ja toimipaikan henkilökunnan sekä muiden sellaisten henkilöiden kanssa, jotka voivat antaa tarkastuksen kannalta merkityksellisiä tietoja. Kansallisen valvontaelimen tehtäviä hoitaessaan oikeusasiamiehellä ja kanslian virkamiehellä on oikeus salassapitosäännösten estämättä saada viranomaisilta ja toimipaikkojen ylläpitäjiltä tehtävän hoitamiseksi tarpeelliset tiedot. Tarkastukselle kutsutulla asiantuntijalla on samat toimivaltuudet (Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 11 b §, 11 c § ja 11 g).

YK:n vammaissopimuksen ratifioinnin myötä (10.6.2016) eduskunnan oikeusasiamiehestä on tullut osa yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaista rakennetta, jonka tehtävänä on edistää, suojella ja seurata vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista. Tämän vuoksi oi-

keusasiamies kiinnittää tarkastuksilla erityisesti huomiota vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumiseen, rajoitustoimenpiteiden käyttöön, osallistumisen mahdollisuuksiin sekä toimitilojen esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyviin seikkoihin.

Oikeusasiamiehen kanslian erityisenä tarkastusteemana vuonna 2017 on tehokkaat oikeusuojakeinot. Tämän vuoksi tarkastuksella kiinnitettiin erityisesti huomiota siihen, millä tavalla asukkaat ja heidän läheisensä voivat käyttää asiakkaille kuuluvia oikeusuojakeinoja kuten muistutusta ja kantelua sekä säännönmukaisia valituskeinoja (valitusta).

2 TARKASTUKSEN TARKOITUS JA KULKU

Tarkastus tehtiin ennalta ilmoitetusti oikeusasiamies Petri Jääskeläisen määräyksestä. Tarkastus oli osa laajempaa Vaalijalan kuntayhtymän Nenonpellon osaamis- ja tukikeskuksen yksiköiden tarkastusta. Tarkastus nyt kyseessä olevassa kuntoutusyksikössä kesti noin kaksi tuntia.

Tarkastuksen tarkoituksena oli tutustua kuntoutusyksikkö Sataman tiloihin ja toimintatapoihin sekä asiakkaiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Tarkastuksella keskusteltiin erityisesti kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain (jäljempänä kehitysvammalaki) tarkoittamien rajoittamistoimenpiteiden käytöstä. Tarkastuksella ei arvioitu yleisesti Vaalijalan kuntayhtymän rajoitustoimenpidekäsikirjan tai vastaavien ohjeistuksien lainmukaisuutta. Tarkastuksella kiinnitettiin huomiota myös itsemääräämisoikeuden toteutumiseen ja osallistumisen mahdollisuuksiin.

Tarkastuksella keskusteltiin henkilökunnan ja usean asiakkaan kanssa sekä katsottiin yksikön tilat.

Tarkastuksen jälkeen havainnot esiteltiin oikeusasiamiehelle, jonka kannanotot käyvät ilmi jäljempänä. Oikeusasiamies lähetti tämän pöytäkirjan luonnoksen Vaalijalan kuntayhtymälle ja varasi sille mahdollisuuden esittää omat näkemyksensä kannanottojen ja suositusten osalta. Vaalijalan kuntayhtymän kuntoutusyksikön johtajan antamat kommentit on huomioitu lopullisessa pöytäkirjassa.

3 ASIAKIRJAT

Ennen tarkastusta kuntayhtymää oli pyydetty toimittamaan seuraavat kuntoutusyksikkö Satamaa koskevat asiakirjat eduskunnan oikeusasiamiehelle:

- luettelon asiakkaista, josta kävi ilmi syntymäaika, kotikunta, tulopäivä yksikköön, diagnoosit ja äidinkieli,
- viisi viimeksi tehtyä kirjallista päätöstä kehitysvammalain 42 g §:n tai 42 j §:n tai 42 k §:n tai 42 l §:n tai 42 m §:n tai 42 n §:ssä säädetyistä rajoitustoimenpiteistä,
- kahden asiakkaan palvelu- ja hoitosuunnitelmat (itsemääräämisoikeussuunnitelma tms.) sekä erityishuolto-ohjelmat,
- HaiPro- tms. haittatapahtumailmoitukset kolmelta viimeiseltä kuukaudelta ja
- lääkehoito- ja omavalvontasuunnitelman.

Tarkastuksella saatiin tiedot henkilöstön määrästä ajalta 16.10.–5.11.2017 ja tilastot hälytyskäynneistä. Lisäksi saatiin pyydettyä neljän asiakkaan päivittäiskirjaukset kuukauden ajalta.

4 HAVAINNOT SEKÄ OIKEUSASIAMIEHEN KANNANOTOT JA SUOSITUKSET

4.1 Kuvaus yksiköstä ja asiakkaista

Yksikkö

Satama on psykiatrinen erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden kuntoutusyksikkö 20 asiakkaalle. Kuntoutusyksikkö tarjoaa lyhyt- ja pitkäjaksoista psykiatrista ja psykososiaalista kuntoutusta.

Kuntoutusyksikössä voidaan pitää tahdosta riippumattomassa erityishuollossa olevia asiakkaita. Myös tarkastushetkellä yksikössä oli tällaisia.

Satamassa toimii kriisiyksikkö, joka tarjoaa kuntoutusta kriisi- ja akuuttitilanteissa. Kriisitukea on mahdollista saada myös avopalveluihin. Sataman yläkerrassa toimii Luoto-yksikkö, jossa oli solut naisille ja miehille.

Sataman toiminta perustuu omavalvontasuunnitelman mukaan asiakaslähtöisyyteen sekä kokonaisvaltaiseen tutkimukseen ja kuntoutukseen. Tavoitteena on tukea asiakkaan omia voimavaroja antamalla tukea ja ohjausta elämänhallintaan sekä vaikeuksista selviämiseen silloin, kun asiakas on kriisissä itsensä tai ympäristönsä kanssa.

Kuntoutus- ja tutkimusyksikön omavalvontasuunnitelmaan on lisäksi kirjattu, että Satamassa huomioidaan kunkin asiakkaan mahdollisuudet vaikuttaa omaa kuntoutukseensa. Kuntoutus perustuu Satamassa vuorovaikutukselliseen hoitosuhteeseen ja siinä toteutetaan yhteisöhoiton periaatteita. Kuntoutusta tukee moniammatillinen työryhmä.

Asiakkaat

Tarkastushetkellä yksikössä oli 19 asiakasta.

Sataman asiakkailla on mahdollisuus omien voimavarojen mukaan osallistua ohjattuun työ- ja ohjaustoimintaan sekä vapaa-ajan toimintaan.

Sataman yläkerrassa sijaitsee Luoto, jossa toiminnan tavoitteena oli asiakkaan siirtyminen pitkäaikaiskuntoutuksesta avohuollon yksiköihin. Toiminta perustui toiminnalliseen ja arkea tukevaan kuntoutukseen, jossa vahvistetaan kuntoutujan omia voimavaroja. Luodon kuntoutujilla on mahdollisuus osallistua työtoimintaan, opiskeluun ja vapaa-ajan harrasteisiin. Luoto-yksikkö järjestää työtoimintaa myös kuntayhtymän ulkopuolelle, esimerkiksi kaupoissa erilaiset ja vaihtuvat työtehtävät.

Asiakkailla on yksilölliset viikko-ohjelmat. Kuntoutusta tukevien ohjelmien lisäksi yksikön viikko-ohjelmassa voi olla muina toimintoina esimerkiksi psykoterapiaa, fysioterapiaa, vapaa-ajan toimintaa (nettikahvila), rentoutusta aistituvassa ja ratsastusta.

Lähiohjaajat mahdollistavat asiakkaiden liikkumisen ja osallistumisen eri toimintoihin.

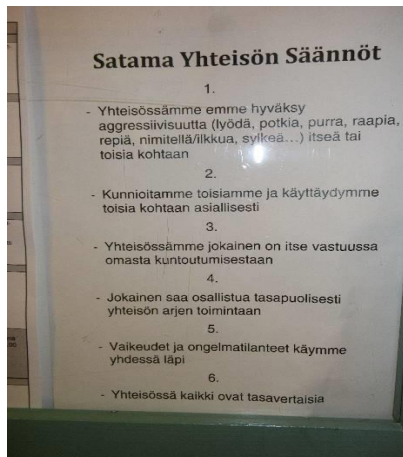
Luodossa oli neljä nuorta naiskuntoutujaa, joilla oli ollut ajoittain ristiriitoja keskenään. Ristiriitojen syynä oli ollut usein mustasukkaisuus tietyn naiskuntoutujan seurasta. Tarkastajille kerrottiin, että ristiriidat oli saatu selvitettyä lähiohjaajan ja henkilökunnan tuella.

Yksikössä pidetään sunnuntaisin yhteisökokous, jossa asiakkaat tuovat esille toiveitaan, käydään läpi palautteita ja suunnitellaan yhdessä tulevaa viikkoa sekä erilaisia tapahtumia, joissa asiakkaat toimivat itse tapahtumien ohjaajina. Asiakkailta on myös mahdollisuus toteuttaa seminaaripäiviä, jonka sisällön he päättävät itse, ja päivän aikana he pystyvät antamaan palautetta henkilökunnalle.

Luodon asukkaat olivat järjestäneet seminaarin, jonka he olivat itse suunnitelleet ja ohjanneet. Seminaarissa käsiteltiin, mitä kehitettävää asiakkaiden mielestä osastolla on sekä, mitä hyviä asioita osastolla on. Asukkaat olivat pitäneet hyvinä asioina muun muassa huumoria sekä ystävyyttä ja hoitajia. Kehitettävänä asiakkaat pitivät rumaa kielen käyttöä, koskemattomuutta ja huutamista.

Tavatut asiakkaat olivat puheliaita ja virkeitä eikä tarkastuksen aikana ollut merkittävää aggressiivista käytöstä. Osa asiakkaista oli hieman ahdistuneita vierailun aikana, joka ilmeni itkuisuutena tai toistamisena ”onhan minulla mennyt hyvin”.

Tarkastajat kokivat ilmapiirin melko hyväksi, vaikka sitä ei voinutkaan kuvata rennoksi. Tarkastajat kokivat, että väkivallan uhka oli käyntihetkellä vähäinen, mutta olemassa oleva.

Kuntoutusyksikön säännöt oli kiinnitetty seinään (kuva).

Tarkastuksella mukana ollut asiantuntijalääkäri katsoi kaikkien asukkaiden lääkelistat. Asiantuntijalääkäriin mukaan lääkitykset olivat annostusohjeistusten (Pharmaca Fennica) annostelurajojen mukaisia ja yleisesti käytettyjä kuvatuilla diagnooseilla.

4.2 Henkilökunta

Tutkimus- ja kuntoutusyksikössä työskenteli tarkastushetkellä 35 henkilöä (yksikön johtaja, kuntoutuskoordinaattori, 5 sairaanhoitajaa, 17 hoitajaa ja 5 lähiavustajaa sekä 6 oppisopimusopiskelijaa).

Henkilöstön osaamisen seuranta ja koulutuksista sopiminen tapahtuu vuosittaisten kehityskeskustelujen yhteydessä.

Kriisiyksikön henkilökunta antaa pyydettyä apua muille Vaalijalan yksiköille tekemällä ns. hälytyskäyntejä. Tällaisia ovat yleisimmin aggressiivisen asiakkaan rauhoittaminen, johon usein liittyy myös tarvittavan lääkkeen anto tai siinä avustaminen sekä haastavasti käyttäytyvän asiakkaan hoitotoimenpiteissä avustaminen. Erityisen haasteellisissa tilanteissa asiakas voidaan siirtää Satamaan (useimmiten turvahuoneeseen). Kriisiyksikkö oli 1.1.–30.6.2017 välisenä aikana tehnyt 60 hälytyskäyntiä eri yksiköihin.

Tarkastuksella saadusta asiakirjasta ilmeni, että yksikössä oli laskettu henkilövahvuuteen myös opiskelijat.

Oikeusasiamies kiinnitti yleisellä tasolla huomiota siihen, että opiskelija ei ole vielä sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö. Työnantajalla on vastuu siitä, että rajoitustoimenpiteiden käyttöön osallistuvat vain sellaiset henkilöt, joilla on tehtävään riittävät ammatilliset valmiudet. Opiskelijoiden kohdalla on arvioitava tarkkaan, riittääkö opiskelijan ammattitaito rajoitustoimenpiteeseen osallistumiseen. Rajoitustoimenpiteiden käyttö ei voi olla myöskään opiskelijoiden vastuulla eli tarvitaan ammattihenkilöiden ohjausta ja valvontaa. Tilapäisesti sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilön tehtävissä toimivaan opiskelijaan sovelletaan ammattihenkilöitä koskevia säännöksiä, joten heille voi tulla myös esimerkiksi seuraamuksia virheellisestä menettelystä.

Erytishuollon toimintayksikössä tulee edistää rajoitustoimenpiteille vaihtoehtoisten ja kuntouttavien toimintatapojen käyttöön ottamista (42 a §:n 5 momentin 3 kohta). Henkilökunnan kouluttaminen rajoitustoimenpiteiden käyttöä edellyttävien tilanteiden ennalta ehkäisemiseen on työnantajan velvollisuus.

Tarkastuksen jälkeen kuntoutusyksikön johtaja - - - ilmoitti, että yksikön vahvuuteen laskeaan vain organisaation palkkaamat ja koulutuksessa olevat oppisopimusopiskelijat. Hänen mukaansa oppisopimusopiskelijat eivät osallistu rajoitustoimenpiteiden käyttöön.

4.3 Tilat

Yksikön toiminta oli kahdessa kerroksessa jakaantuneena useampaan pienempään ”soluun”, joissa kussakin oli oma yhteinen oleskelutila. Alakerran tilat, varsinkin vastaanottotila, olivat tarkastajien mielestä varsin askeettiset. Huonekaluja ei ollut lainkaan tai minimaalisesti, ja asiakkaiden huoneissa oli päällystetyt vaahtomuovisängyt. Alakerran huoneiden kalusteiden vähyyys tuli esiin myös lähiomaisten keskustelussa.

Keskusteltiin vähäisestä sisustuksesta ja tilanteesta, jossa asiakas haluaa ruokailla omassa huoneessa. Tarkastuksella kerrottiin, että asiakkaalla on mahdollisuus saada tarjoilupöytä ruokailun ajaksi.

Myös henkilökunta totesi remontointitarpeen yksikössä sekä muutenkin kokonaisvaltaisen uudistamisen sisustuksessa ja huonekaluissa.

Alakerran yhteisellä oleskelualueella oli muun muassa pleksillä suojattu televisio.

Kiinnitettiin huomiota siihen, että alakerran yhteishuoneessa oli tilojen kokoon nähden paljon asiakkaita.

Vastaanotto-osaston asiakashuoneet eivät merkittävästi poikenneet eristystilan varustuksesta. Alakerrassa sijaitsevassa toisessa solussa oli 5 asiakashuonetta.

Saniteettitilat sijaitsevat yksikön käytävillä.

Luodon kuntoutusympäristö on tiloiltaan kodinomainen ja viihtyisä.

Selvityksen mukaan yksikössä on aiemmin ollut liikuntarajoitteisia asiakkaita. Yksikön tilat olivat esteettömät liikkumisen näkökulmasta katsottuna.

Palvelujen tuottajan on kehitysvammalain 42 a §:n 5 momentin 4 kohdan mukaan tuettava ja edistettävä erityishuollossa olevien henkilöiden itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeutta asianmukaisin kalustein, välinein ja tilaratkaisuin. Asumisympäristön väljyys tukee yksilön itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä suoriutumista.

Oikeusasiamies suositteli yksikön tilojen kodinomaisuuden ja oleskelutilojen väljyyden lisäämistä mahdollisuuksien mukaan.

Tarkastuksen jälkeen Vaalijalan kuntayhtymästä ilmoitettiin, että yksikön yläkertaan oli remontoitu uusi kodinomainen Wirta-yksikkö, jonne oli muuttanut alakerrasta 4 asiakasta. Alakerran tiloja oli myös ehostettu sekä hankittu turvallisia ja kestäviä huonekaluratkaisuja. Vuoden 2019 keväällä aloitetaan koko Satama-yksikön peruskorjauksen suunnittelu ja peruskorjaus toteutetaan 2019–2020.

4.4 Itsemääräämisoikeus ja rajoitustoimenpiteiden käyttö

4.4.1 Itsemääräämisoikeus

Yksilön itsemääräämisoikeus on yksi YK:n vammaisyleissopimuksen kantavista periaatteista. Kehitysvammalain 42 §:n mukaan erityishuollossa olevalle henkilölle on turvattava mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omilla asioissaan.

Tarkastuksen yhtenä painopistealueena oli havainnoida ja arvioida rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja sitä koskevaa päätöksentekoa yksikössä.

Tarkastuksella kerrottiin, että yksikössä kokoontuu torstaisin IMO-tiimi (itsemääräämisoikeustiimi), jossa käydään läpi ennalta sovittujen asiakkaiden itsemääräämistä tukeva suunnitelma ja arvioidaan jo tehtyjä suunnitelmia.

Sataman omavalvontasuunnitelmassa on todettu yksikön toimintaperiaatteeksi, että Sataman asiakkaan itsemääräämisoikeutta tuetaan ja huomioidaan päivittäisissä toiminnoissa.

Tarkastuksella mukana olleen asiantuntijan arvion mukaan asiakkaat olivat hyvin tietoisia yksikössä olevista säännöistä, joilla muun muassa säänneltiin vuorokausirytmää ja omien koneiden ja laitteiden väliaikaisia takavarikoita tai rajoitettua käyttöä. Asiakkailta tuli kritiikkiä tarkastajille itsemääräämisoikeuden rajoittamisesta. Asiantuntijan tiedusteltua asiakkaiden koulutuksesta tai harjoittelusta itsemääräämisoikeuteen liittyvissä asioissa, Vaalijalan johtoon kuuluva henkilö totesi, että henkilöstökoulutukseen kuuluva itsemääräämisoikeuden huomioiminen ja kunnioittaminen ei ollut vielä ulotettu ainakaan riittävästi koskemaan asiakkaita. Tähän asiaan aiottiin Vaalijalassa tulevaisuudessa panostaa.

Vammaisella henkilöllä tulee olla aina oikeus saada tietoa omista oikeuksistaan ja siitä, millä tavalla velvollisuuksia ja oikeuksia kuntoutusyksiköllä on kuntoutuksen ja hoidon järjestämisessä. Oikeusasiamies piti tärkeänä, että Vaalijalassa tullaan lisäämään asiakkaiden tietoutta itsemääräämisoikeudesta ja heidän muista oikeuksistaan.

Kuntoutusyksikön johtajan antaman selvityksen mukaan yksikössä oli **tarkastuksen jälkeen** aloitettu antaa asiakkaille tietoutta itsemääräämisoikeudesta sekä heidän muista oikeuksistaan. Kuntoutusyksikön ilmoituksen mukaan asiakkaat voivat vapaasti esittää kysymyksiä ja ajatuksia organisaation itsemääräämisoikeusasiantuntijoille.

4.4.2 Rajoitustoimenpiteistä tehdyt päätökset

Etukäteen saaduista päätöksistä ilmeni, että eräälle asiakkaalle oli 28.9.2017 tehty päätös valvotusta liikkumisesta (kehitysvammalain 42 m §). Päätöksen perusteena olivat seuraavat syyt: Vaalijalan erityishuollon johtoryhmä oli määrännyt asiakkaan kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain 32 §:n mukaan tahdosta riippumattoman erityishuollon tutkimuksiin 28.9.2017 alkaen ja että asiakas vaarantaa käyttäytymisellään vakavasti muiden turvallisuuden, eikä hänen hoitoaan ja huolenpitoaan voi muutoin järjestää eikä hän ole halukas vapaaehtoiseen hoitoon.

Asiakkaalle tehdystä päätöksestä ilmeni, että asiakkaan kohdalla joko ryhdytään tai oli ryhdytty ”suojatoimenpiteiden” käytön jälkeen moniammatillisen työryhmän arvioon mm. rajoittamistoimenpiteen käytöstä.

Oikeusasiamies kiinnitti huomiota siihen, että jo silloin kun päätöstä valvotusta liikkumisesta tehdään, on pyydettävä ja otettava huomioon 42 b §:n 2 momentissa tarkoitettujen asiantuntijoiden (lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus) arviot henkilön valvotusta liikkumisesta. Nyt kyseessä olevassa tapauksessa ei tehdystä päätöksestä ilmene, että tässä tapauksessa olisi pyydetty moniammatillista työryhmän arviota.

Satama toimitti etukäteen kaiken kaikkiaan viisi päätöstä rajoitustoimenpiteistä, joissa oli kyse valvotusta liikkumisesta (kehitysvammalain 42 m §) ja poistumisen estämisestä (kehitysvammalain 42 n §).

Päätökset oli tehty vanhalle lomakkeelle, jonka otsikkona oli ”tilannekohtainen suojatoimenpitepäättös ja tilanteen seuranta”. Lomakkeita ei ollut päivitetty 10.6.2016 voimaan tulleen kehitysvammalain 381/2016 muutoksen edellyttämällä tavalla. Kyseiset lomakkeet olivatkin tarkoitettu tilannekohtaisesti täytettäväksi.

Päätösasiakirjat sisälsivät useita puutteita, joista keskusteltiin tarkastuksen alkukokouksessa. Päätösasiakirjojen puutteet koskivat kaikkia tarkastuksen kohteena olevia Vaalijalan yksiköitä. Päätösasiakirjoissa olevia puutteita on jo käsitelty tarkemmin oppilaskoti Luotaimesta tehdystä pöytäkirjassa (EOAK/5662/2017) kohdassa 3.6 ja aikuisten tutkimus- ja kuntoutusyksikkö Kaislasta tehdystä pöytäkirjassa (EOAK/6800/2017) kohdassa 3.6.

Vaalijalan kuntayhtymän selvityksen mukaan sen päätöksentekoa koskevien puutteiden osalta oli ryhdytty toimenpiteisiin ja puutteet on korjattu toukokuussa 2018. Saadun selvityksen mukaan kuntayhtymä on ottanut käyttöön sähköisen asiakasjärjestelmän Effican päivitysversio Lifecaren, jossa on ajanmukainen uusi lomakkeisto, joka parantaa päätösten selkeyttä.

4.4.3 Kameravalvonta

Yksikössä oli kameravalvonta yhteisissä oleskelutiloissa, eristämistilassa ja käytävillä. Myös Luodon tiloissa on kameravalvonta yleisessä tilassa.

Oikeusasiamies totesi yleisellä tasolla, että kameravalvonnalla puututaan aina henkilön yksityisyyteen ja sen järjestämiseen tulee olla aina palvelun järjestämisen kannalta perusteltu välttämätön syy. Kameravalvonnan järjestämisen syynä ei saa olla henkilökunnan vähäisyys yksikössä ja sen välttämättömyyttä tulee arvioida säännöllisesti siten, että arvioinnissa otetaan huomioon asukkaiden yksilölliset tarpeet.

4.4.4 Turvahuone

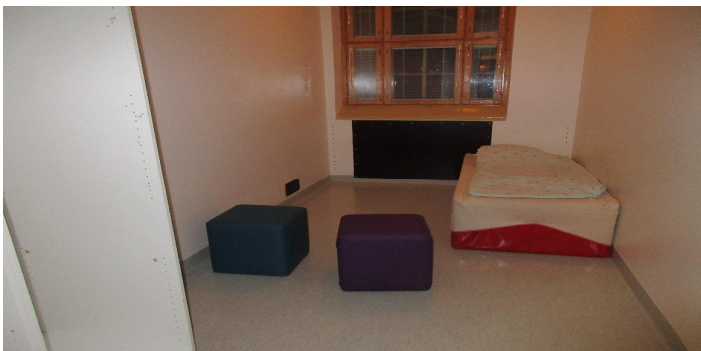
Yksikössä oli turvahuone, jota Vaalijalan alueella olevat muut yksiköt myös käyttivät. Turvahuonetta oli käytetty 12 kertaa ja ajallisesti turvahuoneessa oli oltu yhteensä 18 tuntia 50 minuuttia vuonna 2017.

Tarkastuksella tuli ilmi, että turvahuoneen käyttö oli vähentynyt merkittävästi vuodesta 2016 lähtien. Vähentymisellä todettiin olevan yhteys kehitysvammalain 10.6.2016 voimaan tulleisiin muutoksiin, koska kehitysvammalain 42 i §:n mukaan lyhytaikainen erillään pitäminen saa kestää enintään kaksi tuntia ja lisäksi lain esitöissä todetaan, että mikäli asiakkaan erillään pitäminen omassa huoneessa vaikuttaa asiakasta tyyntävästi, on oman huoneen käyttö turvahuonetta parempi vaihtoehto.

Vuonna 2016 turvahuonetta oli käytetty 37 kertaa, vuonna 2015 käyttökertoja oli ollut 68 ja vuonna 2011 yhteensä 107 kertaa.

Kuntoutusyksikön tavoitteena on, että haasteelliset tilanteet saataisiin käsitelty yksiköissä ilman, että turvahuoneeseen tarvitsisi turvautua. Mikäli eristämiseen joudutaan, on eristämiset yleensä pystytty purkamaan 1–2 tunnin kuluessa. Tätä on pyritty edistämään tekemällä konsultaatiokäyntejä eri yksiköihin ja lisäämällä resursseja ennakoivasti mahdollisiin kriisitilanteisiin.

Eristämishuoneen lattiassa oli lattiakaivo. Tarkastushetkellä ikkuna oli raollaan ja huoneen ilma oli viileä ja raikas.

Tilaan tultiin osaston käytävältä tuulikaapin kautta, jonka yhteydessä oli syvennys, jossa oli wc ja käsienpesuallas. Tuulikaapista oli erillinen ikkunallinen ovi varsinaiseen eristystilaan. Ovesa oli ikkuna, josta näki tuulikaapissa olevan kellon.

Eristystilan katossa oli äänieristyslevyjä, joissa oli tahroja.

Eristystilassa oli kameravalvonta, joka valvontaruutu oli henkilökunnan tilassa.

Tilassa ei ole soittokelloa eikä kaksisuuntaista ääniyhteyttä henkilökuntaan. Tarkastuksella kerrottiin, että eristämistilanteissa turvahuoneen välittämässä läheisyydessä on aina kriisipäivystäjä, johon asiakkaalla on mahdollisuus saada yhteys. Jos mahdollista tuulikaapista eristämistilaan johtava ovi pidetään auki, jotta wc-tila on vapaasti asiakkaan käytössä.

4.5 Omavalvontasuunnitelma

Yksikön omavalvontasuunnitelmassa todetaan olevan jokaisen työntekijän velvollisuus ilmoittaa esimiehelle, jos huomaa epäasiallista kohtelua. Siihen puututaan heti ja tarvittaessa ryhdytään työnjohdollisiin toimenpiteisiin (mm. varoitus, irtisanominen). Haittatapahtuman sattuessa tehdään tarvittavat toimenpiteet sekä merkinnät asiakasasiakirjoihin, tapahtumasta keskustellaan avoimesti asiakkaan ja hänen omaistensa kanssa mahdollisimman pian ja pyydetään anteeksi. Mikäli epäkohtaa ei saada korjattua, on asiasta omavalvontasuunnitelman mukaan ilmoitettava aluehallintovirastoon.

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 48 §:ssä on säädetty henkilökunnan ilmoitusvelvollisuudesta. Kyseisessä säännöksessä on säädetty sosiaalihuollon henkilöstöön kuuluvan velvollisuudeksi ilmoittaa viipymättä toiminnasta vastaavalle henkilölle huomaamastaan tai tietoonsa saadun epäkohdan tai ilmeisen epäkohdan lisäksi myös **ilmeisen epäkohdan uhasta** asiakkaan sosiaalihuollon toteuttamisessa.

Sosiaalihuoltolain soveltamisoppaassa (18.6.2015) todetaan, että epäkohdalla tarkoitetaan esimerkiksi asiakasturvallisuudessa ilmeneviä puutteita, asiakkaan kaltoin kohtelua ja toimintakulttuuriin sisältyviä asiakkaalle vahingollisia toimia. Myös epäkohdan uhasta, joka on ilmeinen, tulee ilmoittaa. Kaltoin kohtelulla tarkoitetaan fyysistä, psyykkistä tai kemiallista eli lääkkeillä aiheutettua kaltoin kohtelua. Toimintakulttuuriin sisältyvistä ongelmista sen sijaan voi olla kyse esimerkiksi yksilön perusoikeuksien tosiasiallisesta rajoittamisesta vakiintuneita hoitokäytäntöjä suoritettaessa. Epäkohtien liittyessä toimintayksikön kulttuuriin, eikä ollessa suoranaisesti asiakkaalle vahingollisia, niihin pitäisi vaikuttaa ensi sijassa omavalvonnan kautta.

Sosiaalihuoltolain 49 §:n mukaan ilmoituksen vastaanottaneen henkilön tulee käynnistää toimet epäkohdan tai ilmeisen epäkohdan uhan poistamiseksi. Henkilön on ilmoitettava asiasta salassapitosäännösten estämättä aluehallintovirastolle, jos epäkohtaa tai ilmeisen epäkohdan uhkaa **ei korjata viivytyksettä**. Aluehallintovirasto tai sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto voi antaa määräyksen epäkohdan poistamiseksi ja päättää sitä koskevista lisätoimenpiteistä siten kuin erikseen säädetään.

Oikeusasiamies piti tärkeänä, että yksikkö täydentää ja täsmentää omavalvontasuunnitelmaa siten, että ilmoitusvelvollisuus koskee myös ilmeistä epäkohdan uhkaa ja että aluehallintovirastoon ilmoittamisen tulee tapahtua, jos epäkohtaa tai epäkohdan uhkaa ei korjata viivytyksettä.

Kuntoutusyksikön johtajan antaman ilmoituksen mukaan yksikön omavalvontasuunnitelmaa on päivitetty asianmukaisesti joulukuussa 2017 ja helmikuussa 2018.

4.6 Ulkoilu

Keskusteluissa tuli esille, että asiakkaiden ulkoilusta ei aina tehdä merkintää päivittäiskirjauksiin. Lisäksi asiakkaiden ja heidän lähiomaisten keskusteluissa tuli esille, että tutkimus- tai kuntoutusjakson alussa saatetaan säännönmukaisesti rajoittaa ulkoilua.

Sosiaali- ja terveysministeriön muistiossa kehitysvammalain muutosta koskevista perusteluista mukaan perustarpeista huolehtimisella tarkoitetaan esimerkiksi riittävästä liikunnasta tai ulkoilusta huolehtimista. Samalla kyse on myös ihmisarvon kunnioittamisesta (Sosiaali- ja terveysministeriön muistio 21.6.2016 ”Itsemääräämisoikeus erityishuollossa – muistio kehitysvammalain muutosta koskevista perusteluista”, www.stm.fi).

Oikeusasiamies korosti asukkaiden päivittäisen ulkoilun tärkeyttä osana sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 4 §:ssä tarkoitettua laadultaan hyvää hoitoa. Riittävän ulkoilun huolehtimisessa on kyse perustarpeiden huolehtimisesta ja siten myös ihmisarvon kunnioittamisesta. Oikeusasiamies suosittaa, että ulkoilu sisällytettäisiin asukkaan hoito- ja palvelusuunnitelmaan ja sen toteutumisesta tehtäisiin päivittäiskirjaus asiakkaan asiakaspapereihin.

Vaalijalan kuntayhtymän kuntoutusyksikön johtaja ilmoitti, että toimintaa on kehitetty siten, että asiakkaiden ulkoilu kirjataan asiakkaan henkilökohtaiseen kuntoutussuunnitelmaan. Päivittäisiin kirjauksiin merkitään selkeästi asiakkaan ulkoilut sekä myös asiakkaan mahdollinen kieltäytyminen ulkoilusta. Ulkoilumahdollisuuksia tarjotaan ja mahdollistetaan päivittäin.

4.7 Muut asiat

Tarkastuksen jälkeen erään asiakkaan lähiomainen toimitti kirjeen, jossa hän toi esille tarkastuksen jälkeen kokemiaan epäkohtia. Kirje lähetettiin tiedoksi kuntoutusyksikölle huomioon otettavaksi oman toiminnan arvioinnissa ja kehittämisessä.

Yksikön omavalvontasuunnitelmassa oli yhtenä kehittämissuunnitelman kohtana mainittu asiakaspalautejärjestelmän kehittäminen.

Oikeusasiamies kannusti yksikköä kehittämään asiakaspalautejärjestelmää.

Tarkastuksen jälkeen organisaatiossa oli saadun selvityksen mukaan kehitetty yhtenäistä palautejärjestelmää. Yksikössä oli kerätty asiakkailta ja heidän läheisiltään jatkuvaa palautetta erilliseen palautevihkoon, mikä käydään viikoittain läpi työpaikkakokouksessa ja otetaan myös huomioon omassa toiminnassa. Lisäksi palautetta kerätään erillisellä lomakkeella ja sidosryhmiä sekä asiakkaiden lähiverkostoa kannustetaan antamaan palautetta.

5 YHTEENVETO OIKEUSASIAMIES PETRI JÄÄSKELÄISEN SUOSITUKSISTA JA TOIMENPITEISTÄ VAALIJALAN KUNTAYHTYMÄN KUNTOUTUSYKSIKÖN KOMMENTTIEN JÄLKEEN

Oikeusasiamies arvostaa sitä, että Vaalijalan kuntayhtymän kuntoutusyksikkö Satamassa on pian tarkastuksen jälkeen ja oikeusasiamiehen alustavien suositusten jälkeen ryhdytty toimenpiteisiin.

Oikeusasiamies esittää suosituksensa ja toimenpiteensä seuraaviin asioihin.

- 1. Oikeusasiamies kiinnittää yleisellä tasolla huomiota siihen, että erityishuollon toimintayksikössä tulee edistää rajoitustoimenpiteille vaihtoehtoisten ja kuntouttavien toimintatapojen käyttöön ottamista (42 a §:n 5 momentin 3 kohta). Henkilökunnan kouluttaminen rajoitustoimenpiteiden käyttöä edellyttävien tilanteiden ennalta ehkäisemiseen on työnantajan velvollisuus (pöytäkirjan kohta 4.2).*
- 2. Palvelujen tuottajan on kehitysvammalain 42 a §:n 5 momentin 4 kohdan mukaan tuettava ja edistettävä erityishuollossa olevien henkilöiden itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeutta asianmukaisin kalustein, välinein ja tilaratkaisuin. Asumisympäristön väljyys tukee yksilön itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä suoriutumista.*

Oikeusasiamies suosittaa yksikön tilojen kodinomaisuuden ja oleskelutilojen väljyyden lisäämistä mahdollisuuksien mukaan (pöytäkirjan kohta 4.3).

3. *Oikeusasiamies kiinnittää huomiota siihen, että jo silloin kun päätöstä valvotusta liikkumisesta tehdään, on pyydettävä ja otettava huomioon 42 b §:n 2 momentissa tarkoitettujen asiantuntijoiden (lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus) arviot henkilön valvotusta liikkumisesta. Nyt kyseessä olevassa tapauksessa ei tehdystä päätöksestä ilmene, että tässä tapauksessa olisi pyydetty moniammatillista työryhmän arviota (pöytäkirjan kohta 4.4.2).*
4. *Oikeusasiamies toteaa yleisellä tasolla, että kameravalvonnalla puututaan aina henkilön yksityisyyteen ja sen järjestämiseen tulee olla aina palvelun järjestämisen kannalta perusteltu välttämätön syy. Kameravalvonnan järjestämisen syynä ei saa olla henkilökunnan vähäisyys yksikössä ja sen välttämättömyyttä tulee arvioida säännöllisesti siten, että arvioinnissa otetaan huomioon asukkaiden yksilölliset tarpeet (pöytäkirjan kohta 4.4.3).*

Oikeusasiamies saattaa havainnot ja kannanotot kuntoutusyksikkö Sataman tietoon edellä ilmenevissä tarkoituksissa lähettämällä tämän pöytäkirjan tiedoksi Vaalijalan kuntayhtymälle. Tästä pöytäkirjasta lähetetään jäljennös tiedoksi myös Itä-Suomen aluehallintovirastolle.

Pöytäkirja tullaan julkaisemaan oikeusasiamiehen verkkosivuilla.

Pöytäkirjan vakuudeksi

Minna Verronen
Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri